

Безпалова Ольга Ігорівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності поліції Харківського національного університету внутрішніх справ;

Горбач Дмитро Олегович, кандидат юридичних наук, дільничний інспектор поліції Ірпінського ВП ГУНП в Київській області

Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України

УДК 351.743(477)

Аргументовано, що Національна гвардія України є суб'єктом адміністративного права, вступає в особливий вид адміністративно-правових відносин – правоохоронні, є частиною механізму державного управління в адміністративно-політичній сфері, а отже, має відповідний адміністративно-правовий статус. Доведено, що структуру адміністративно-правового статусу Національної гвардії України становлять цільовий, організаційний та компетенційний блоки (елементи); до нього також входять гарантії її діяльності та юридична відповідальність її особового складу. Охарактеризовано зазначені елементи та досліджено цільовий блок адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. Сформульовано пропозиції щодо оптимізації законодавства в частині уточнення адміністративно-правового статусу Національної гвардії.

Ключові слова: Національна гвардія України, адміністративно-правовий статус, правоохоронна функція держави, правові основи, функціонально-організаційна структура, мета, завдання, компетенція, повноваження, предмет відання, юридичні гарантії, юридична відповідальність, взаємодія, адміністративне законодавство.

Аргументировано, что Национальная гвардия Украины является субъектом административного права, вступает в особый вид административно-правовых отношений - правоохранительные, является частью механизма государственного управления в административно-политической сфере, а следовательно, имеет соответствующий административно-правовой статус. Доказано, что структуру административно-правового статуса Национальной гвардии Украины составляют целевой, организационный и компетенционным блоки (элементы) в него также входят гарантии ее деятельности и юридическая ответственность ее личного состава. Охарактеризованы указанные элементы и исследованы целевой блок административно-правового статуса Национальной гвардии Украины. Сформулированы предложения по оптимизации законодательства в части уточнения административно-правового статуса Национальной гвардии.

Ключевые слова: Национальная гвардия Украины, административно-правовой статус, правоохранительная функция государства, правовые основы, функционально-организационная структура, цель, задачи, компетенция, полномочия, предмет ведения, юридические гарантии, юридическая ответственность, взаимодействие, административное законодательство.

It is argued that the National Guard of Ukraine is a subject of administrative law, enters into a special type of administrative-legal relations - law-enforcement, is a part of the mechanism of public administration in the administrative-political sphere, and, consequently, has the appropriate administrative-legal status. It is proved that the structure of the administrative and legal status of the National Guard of Ukraine is the target, organizational and competence blocks (elements); it also

includes guarantees of its activities and legal liability of its personnel. The specified elements were characterized and the target block of the administrative-legal status of the National Guard of Ukraine was investigated. The proposals on optimization of legislation in the part of refinement of the administrative-legal status of the National Guard are formulated.

Keywords: National Guard of Ukraine, administrative and legal status, law enforcement function of the state, legal basis, functional and organizational structure, objective, tasks, scope of duties, authorities, competence, legal guarantees, legal liability, cooperation, administrative legislation.

Національна гвардія України є одним із безпосередніх суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави. Зазначену функцію в узагальненому вигляді можна визначити як напрям діяльності держави, в рамках якого уповноваженими суб'єктами за допомогою спеціальних юридичних засобів здійснюється загальна охорона права, зміцнення законності та правопорядку, забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Варто зазначити, що діяльність Національної гвардії України є правоохоронною, оскільки вона спрямована на охорону права від будь-яких порушень, і це дає нам можливість віднести Національну гвардію України до правоохоронних органів та визначити правові форми реалізації правоохоронної функції держави в її діяльності. На підставі вищевикладеного можна говорити про те, що діяльність Національної гвардії України, здебільшого, знаходиться у площині державного управління в адміністративно-політичній сфері, яка є предметом вивчення науки адміністративного права. На підставі цього виникає потреба у здійсненні наукового аналізу правового положення Національної гвардії України в системі органів державного управління в цій сфері, оскільки законодавець визначив такі її певні особливості:

- 1) Національна гвардія України є військовим формуванням, що впливає на її внутрішню організацію;
- 2) Національна гвардія України виконує правоохоронні функції;
- 3) Національна гвардія України входить до системи Міністерства внутрішніх справ України – основного органу державного управління в сфері внутрішніх справ, що входить до адміністративно-політичної сфери;

4) Національна гвардія України виконує завдання із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань;

5) Національна гвардія України у взаємодії з правоохоронними органами забезпечує державну безпеку і захисту державного кордону [1].

Зважаючи на це можна дійти висновку, що Національна гвардія України має відповідний адміністративно-правовий статус, адже діє від імені держави, застосовує усі незаборонені засоби державного впливу на суспільні відносини, у тому числі й примусу, її діяльність нерозривно пов'язана із державною безпекою та внутрішніми справами.

Таким чином, метою даної статті є аналіз поняття та визначення змісту адміністративно-правового статусу Національної гвардії України.

Спочатку треба зосередити увагу на термінологічних особливостях пропонованої категорії та відштовхуватися від таких понять як «статус», «правовий статус», «правовий статус державного органу» тощо.

У перекладі з латинського «status» означає положення, стан чого-небудь або будь-кого [2, с. 578]. Юридична енциклопедія визначає статус, як правове становище (сукупність прав та обов'язків) фізичної або юридичної особи [3, с. 626].

Здійснюючи дослідження юридичної наукової літератури ми можемо дійти висновку, що терміни «статус» та «правовий статус» вживаються щодо фізичних осіб (особа, громадянин, працівник правоохоронних органів, державний службовець, керівник), а також по відношенню до юридичних осіб (органи державної влади та місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи організації). Крім того слід зазначити, що поняття «правовий статус» має загальний характер, що відображає загальні характеристики суб'єкта права (фізичної чи юридичної особи) щодо інших індивідів або органів держави у певній системі. Натомість, більш точний зміст статусу формують норми відповідних галузей права: конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного тощо. Зважаючи на це вчені

виділяють відповідно конституційно-правовий, адміністративно-правовий, цивільно-правовий, кримінально-правовий та інші статуси.

Тобто поняття «адміністративно-правовий статус» буде одним з видів загального поняття «правовий статус», і, в свою чергу, він також може бути конкретизований в залежності від виду суб'єктів зазначених адміністративно-правових відносин: фізичні або юридичні особи. Крім того, слід враховувати те, що у юридичних осіб є власна система, що дозволяє нам виділити органи державної влади та їх особливий вид – правоохоронні органи.

Тому відмітимо, що можна визначити місце адміністративно-правового статусу Національної гвардії України у загальній системі (ієрархії правових статусів) відштовхуючись від того, що: по-перше, Національна гвардія України є державним органом, по-друге, вона є органом правоохоронним, по-третє, мова йде про адміністративно-правовий статус, тобто сферу державного управління та правоохоронної діяльності.

Перейдемо до базових визначень терміну «правовий статус» у теорії права. Правовий статус включає в себе права, свободи і обов'язки особи. Він впливає на формування відповідних відносин між індивідом, суспільством і державою [4, с. 207]. О.Ф. Скакун визначає термін «правовий статус» як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує своє поведінку в суспільстві» [5, с. 377, 381]. Тому можна зробити наступний висновок, що складова «статус» визначає становище, положення відповідного суб'єкта у соціальній системі, що виражається, здебільшого у правах та обов'язках; а елемент «правовий» говорить нам про те, що ці права та обов'язки містяться у відповідних нормативних актах, тобто отримали закріплення у нормах права.

Наступним проаналізуємо сутність адміністративно-правового статусу як елемента загального статусу органів державної влади і для цього звернемося до наукових робіт у галузі адміністративного права та державного управління.

В.Б. Авер'янов говорив про те, що треба розрізняти правовий статус у широкому розумінні та правовий статус у вузькому розумінні (співвідношення цілого та частини) [6, с. 156-162]. Так, компетенція (права і обов'язки) є головною складовою змісту правового статусу кожного органу, яка доповнюється такими важливими елементами, як: завдання, функції, характер взаємозв'язків з іншими органами (як по «вертикалі», так і по «горизонталі»), місце в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядок вирішення установчих і кадрових питань тощо [6, с. 247]. С.В. Ківалов, говорячи про адміністративно-правовий статус центральних органів виконавчої влади, також визначає їх функції, завдання, компетенцію [7, с. 96-99], однак чіткого його поняття та структури не наводить.

Треба згадати праці Б.М. Лазарева, який підкреслював, що правовий статус передбачає відповіді на питання: а) органом якого рівня є даний орган: центральний, місцевий або міжтериторіальний; б) до якого виду органів належить за змістом своєї діяльності: орган влади, орган управління, правосуддя, яке офіційне найменування даного органу; в) хто його утворює, формує особовий склад; г) кому він підпорядкований, підзвітний, підконтрольний і перед ким, хто може відмінити, призупинити, змінювати і опротестовувати його акти; д) яка компетенція органу; е) хто йому підпорядкований, підзвітний, підконтрольний, чиї акти він може відмінити, призупинити, змінювати і опротестовувати та інше; ж) яка юридична сила актів даного органу; з) які джерела фінансування; і) чи володіє правами юридичної особи [8, с. 124].

На думку Т.О. Коломоець, адміністративно-правовий статус – це сукупність суб'єктивних прав і обов'язків закріплених нормами адміністративного права за певним органом. Водночас обов'язковою ознакою набуття суб'єктом адміністративно-правового статусу є наявність у нього конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, що реалізуються у рамках як адміністративних правовідносин, так і поза ними [9, с. 64]. Є.Є. Додіна, досліджуючи адміністративно-правовий статус громадських організацій, визначає його як правове положення у відносинах

із суб'єктами виконавчої влади, врегульоване нормами державного і адміністративного права [10, с. 54].

На підставі вище викладеного можна дійти висновку, що розмову про адміністративно-правовий статус Національної гвардії України можна вести тільки в тому випадку, якщо цей орган є учасником адміністративно-правових відносин.

Національна гвардія України реалізовує своє положення у особливому виді адміністративно-правових відносин – правоохоронних відносинах, що виникають у процесі застосування заходів адміністративного примусу, вчинення правопорушень, в тому числі й адміністративних. Вона входить до системи Міністерства внутрішніх справ України, який є органом державного управління в сфері внутрішніх справ, до мети діяльності якого належать охорона прав і свобод людини і громадянина, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, профілактика і запобігання правопорушенням, а також забезпечення обороноздатності країни.

Це дає нам можливість дійти висновку, що Національна гвардія України, як суб'єкт адміністративного права, вступає в особливий вид адміністративно-правових відносин – правоохоронні, є частиною механізму державного управління у адміністративно-політичній сфері, а отже має відповідний адміністративно-правовий статус.

Основою адміністративно-правового статусу Національної гвардії України є її адміністративна правосуб'єктність. Складовими адміністративної правосуб'єктності Національної гвардії України є потенційна здатність мати права і обов'язки у сфері державного управління (адміністративна правоздатність), реалізовувати надані права і обов'язки у сфері державного управління (адміністративна дієздатність). Правоздатність, у випадку Національної гвардії, з'являється з моменту виникнення суб'єкта. Якщо йдеться про юридичну особу, – то з моменту видання відповідного акту про створення відповідного її підрозділу, а припиняється – з моменту зникнення суб'єкта, тобто з моменту ліквідації

(видання наказу про ліквідацію) [11, с. 44].

Отже перейдемо до аналізу складових адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. У більшості робіт науковці говорять про декілька його елементів. Так, наприклад, Н.В. Лебідь зазначає, що складовими частинами правового статусу органу держави і посади є чотири елементи: цільовий блок; компетенція; організаційний блок; відповідальність. У цільовий блок включено такі категорії, як «мета», «завдання», «функції» [12, с. 39-40]. А.А. Стародубцев також пропонує розглядати правовий статус за наступними блоками: а) цільовий; б) структурно-організаційний; в) функції та повноваження; г) функціональний; д) відповідальність [13, с. 86].

Щодо правоохоронних органів, то фахівці доходять практично ідентичних висновків про складові їх правового та адміністративно-правового статусу. А.М. Подоляка визначає, що поняття правового статусу містить у собі правосуб'єктність у єдності з іншими правами та обов'язками, тому можна зробити висновок про складові адміністративно-правового статусу: компетенція, правозастосування, юридична відповідальність [14, с. 44]. С.Л. Курило відмічає, що під адміністративно-правовим статусом органів внутрішніх справ слід розуміти їхнє положення (становище) у системі суспільних відносин та механізмі державного управління, що визначається державою шляхом закріплення в нормах адміністративного законодавства їхніх завдань, функцій, повноважень та відповідальності, які реалізуються зазначеними суб'єктами через відповідні адміністративно-правові (управлінські) відносини, зокрема, ті, що складаються безпосередньо під час їхньої взаємодії з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку [15, с. 526].

Отже, під адміністративно-правовим статусом Національної гвардії України слід розуміти її правове положення в системі державного управління у адміністративно-політичній сфері, що визначається шляхом закріплення у чинному адміністративному законодавстві мети її створення, завдань, функцій,

предметів відання, повноважень, гарантій діяльності та відповідальності, що дозволяє їй бути учасником адміністративно-правових відносин.

Аналізувати зміст адміністративно-правового статусу Національної гвардії України ми будемо виходячи із «блокової структури» його елементів.

Отже, цільовий блок містить у собі призначення (основну мету) діяльності Національної гвардії України, її завдання та функції.

Структурно-організаційний блок адміністративно-правового статусу Національної гвардії України включає два елементи: *структурний* (структура центрального апарату та окремих територіальних підрозділів, схема організаційного підпорядкування та розподілу функціональних повноважень); *організаційний* (нормативний порядок створення, реорганізації, ліквідації, порядок реалізації процедур внутрішньої та зовнішньої роботи Національної гвардії України, порядок взаємодії Національної гвардії із іншими суб'єктами відповідних правовідносин).

Компетенційний блок адміністративно-правового статусу Національної гвардії України також складається з двох елементів. Першим є *повноваження*, які складаються з відповідних прав та обов'язків, другим – *підвідомчість* (предмети відання), тобто об'єкти, предмети, сфери суспільних відносин, на які поширюються повноваження Національної гвардії України.

Таким чином перейдемо до аналізу цільового блоку адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. У спеціалізованих виданнях про мету говориться як про «...передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії» [16], натомість завданням визнається необхідність для суб'єкта (суспільства, соціальної спільноти, особи) здійснити у майбутньому визначену діяльність» [17, с. 196]. Термін «завдання» визначається у довідковій літературі як «те, що вимагає виконання, розв'язання», а «мета, як те, до чого прагнемо, що треба здійснити» [18].

З цього приводу зазначимо наступне. У Конституції України вказано, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є

головним обов'язком держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Отже, вказані положення визначають призначення діяльності усіх органів держави, в тому числі й Національної гвардії України.

Закон України «Про Національну гвардію України» говорить, що вона призначена для «...виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки...» [1]. У результаті аналізу основних положень Закону Республіки Білорусь «Про внутрішні війська», Закону Республіки Казахстан «Про Національну гвардію Республіки Казахстан», Закону Республіки Вірменія «Про війська поліції Республіки Вірменія» можна побачити, що прямої вказівки на мету створення Національної гвардії у зазначених країнах не має. Вітчизняний закон у статті 1 також говорить тільки про завдання Національної гвардії, без вказівки на мету.

Однак враховуючи те, що Національна гвардія України є суб'єктом реалізації правоохоронної функції держави, яку у працях з теорії держави називають функцією охорони правопорядку, прав і свобод громадян, а також думку О.І. Безпалової, яка зазначає, що правоохоронна функція держави реалізовується з метою забезпечення законності та правопорядку в державі [19, с. 20], то метою створення та діяльності Національної гвардії України можна визначити зміцнення законності та правопорядку, забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Щодо терміну «завдання», то попередньо їх можна визначити із статті 1 Закону України «Про Національну гвардію України»: захист та охорона життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань; охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки; участь у забезпеченні державної безпеки; участь у захисті державного кордону; припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій.

Наступним перейдемо до визначення функцій. Поняття «функція» у науці використовується у різних значеннях. Так, у більшості випадків з функцією пов'язується спрямований вплив системи (структури, цілого) на певні сторони зовнішнього середовища. У самому узагальненому вигляді під функціями розуміють напрями діяльності, в яких знаходять свій вираз сутність, завдання і цілі [20, с. 71].

Л.В. Коваль говорить про функції органу держави як про складові частини змісту його діяльності, які відображені у встановлених для органу завданнях щодо забезпечення життєво важливих потреб керованого об'єкта і здійснюються структурними підрозділами (і посадовими особами) органу через реалізацію покладених на них повноважень [21, с. 64]. На думку С.Г. Серьогіної, функції органів публічної влади – це об'єктивно обумовлені основні напрямки їх діяльності, що забезпечують поділ праці всередині державного механізму і характеризуються певною стабільністю, в яких відображаються завдання і соціальне призначення органів публічної влади [22]. В.Б. Аверьянов досить вдало зазначає, що функцію органу виконавчої влади можна визначити як узагальнюючу характеристику призначення й спрямованості дій органу виконавчої влади, спрямованих на досягнення об'єктивно обумовлених цілей та завдань державного управління. Загалом правильне розуміння функцій органу виконавчої влади дає змогу чітко відрізнити їх від меж повноважень та способу дії органу виконавчої влади і його посадових осіб [23].

Вдається вдалим формулювання функції правоохоронного органу у вже не діючому Законі України «Про міліцію», відповідно до якої вона виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінальну процесуальну, виконавчу та охоронну (на договірних засадах) функції. Натомість аналіз положень чинного закону України «Про Національну гвардію України» дає нам змогу говорити про їх недосконале визначення. Взагалі деякі завдання із статті 1 та функції із статті 2 цього закону співпадають, окрім того деякі функції у статті 2 фактично дублюють одна одну, що є недопустимим з точки зору юридичної техніки. Засновуючись на вищевикладеному пропонуємо

оптимізувати зміст статей 1 і 2 Закону України про Національну гвардію України щодо чіткого визначення завдань, цілей та функцій Національної гвардії України. Натомість вже зараз основними функціями Національної гвардії України можна визначити наступні: протидії злочинам, адміністративну, охоронну, антитерористичну, цивільного захисту, прикордонного контролю, оборонну.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити певні висновки та узагальнення:

1. Національна гвардія України є суб'єктом адміністративного права, вступає у особливий вид адміністративно-правових відносин – правоохоронні, є частиною механізму державного управління у адміністративно-політичній сфері, а отже має відповідний адміністративно-правовий статус.

2. Під адміністративно-правовим статусом Національної гвардії України слід розуміти її правове положення в системі державного управління у адміністративно-політичній сфері, що визначається шляхом закріплення у чинному адміністративному законодавстві мети її створення, завдань, функцій, предметів відання, повноважень, гарантій діяльності та відповідальності, що дозволяє їй бути учасником адміністративно-правових відносин.

3. Структуру адміністративно-правового статусу Національної гвардії України складають цільовий, організаційний та компетенційний блоки (елементи). До нього також входять гарантії її діяльності та відповідальність її співробітників.

4. Метою створення та діяльності Національної гвардії України можна визначити зміцнення законності та правопорядку, забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

5. Функції Національної гвардії України – це основні напрями її діяльності, які охоплюють відповідне коло завдань, що виконуються нею для досягнення мети. До таких функцій можна віднести наступні: протидії злочинам, адміністративну, охоронну, антитерористичну, цивільного захисту, прикордонного контролю, оборонну.

6. Потребує вдосконалення зміст статей 1 і 2 Закону України «Про Національну гвардію України» щодо чіткого визначення завдань, цілей та функцій Національної гвардії України.

Література

1. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 р., № 876-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 17. – Ст. 594.
2. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 704 с.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. ред.) [та ін.]. – К.: Українська енциклопедія, 2003 – Т. 5: П-С. 2003. – 736 с.
4. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навчальний посібник / К.Г. Волинка. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун / пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
6. Виконавча влада і адміністративне право / [за заг. ред. В.Б. Авер'янова]. -К: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.
7. Административное право Украины: учебник / под общей ред. С.В. Кивалова. – Х.: «Одиссей», 2004. – 880 с.
8. Лазарев Б.М. Компетенция органов управления / Б.М. Лазарев. – М.: Юрид. лит., 1972. – 472 с.
9. Коломоець Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: [підруч.] / Т.О. Коломоець. - К: Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
10. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.07 / Є.Є. Додіна. – О., 2002. – 174 с.
11. Адміністративне право: підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богущкий та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. – Х.: Право, 2010. – 624 с.
12. Лебідь Н.В. Адміністративно-правовий статус державних інспекцій в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Н.В. Лебідь; Національний ун-т внутрішніх справ. - Х., 2004. – 202 с.
13. Стародубцев А. А. Організаційно-правові питання діяльності інспекції особового складу щодо зміцнення законності і дисципліни в органах внутрішніх справ: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А.А. Стародубцев. – Х., 1999. – 185 с.
14. Подоляка А.М. Адміністративно-правовий статус Державної автомобільної інспекції МВС України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Подоляка Анатолій Миколайович ; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2004. – 204 с.
15. Курило С.Л. Адміністративно-правовий статус органів внутрішніх справ як суб'єкта взаємодії з органами місцевої влади з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку / С. Л. Курило // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 523-526.
16. Философский словарь под ред. И.Т. Фролова. – 4-е изд.-М.: Политиздат, 1981. – 445 с.

17. Філософський словник [Текст]; за ред. В.І. Шинкарука. – 2. вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
18. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / С.И.Ожегов, Н.Ю. Шведова. // Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
19. Безпалова О.І. Компетенція органів внутрішніх справ України щодо реалізації правоохоронної функції держави / О.І. Безпалова // Журнал східноєвропейського права. – 2014. – № 5. – С. 17-26.
20. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші; за ред. В.В. Копейчикова. – стер. вид. – К.: Юрінком Інтер, 2000. –
21. Коваль Л.В. Административно-деликтное отношение / Л.В. Коваль. – К.: Высшая школа, 1979. – 230 с.
22. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. С. Г. Серьогіної. — Х.: Право, 2005. – 256 с.
23. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.